

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

Qarshi davlat universiteti

Fakultetlararo jismoniy madaniyat va sport kafedrası

**Pedagogika fakulteti “Boshlang‘ich ta‘lim va sport tarbiyaviy ishi” yunalishi
1 kurs 016-32 gurux talabasi Shomurodova Sohibaning Jismoniy tarbiya
fanidan «HARAKATLI O‘YINLAR VOSITASIDA O‘QUVCHILARNING
JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH» mavzusida yozgan**

R E F E R A T I

Topshirdi: _____ Shomurodova S

Qabul qildi: _____ o‘qit. Yodgorov M

Qarshi - 2016

HARAKATLI O`YINLAR VOSITASIDA O`QUVCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

R E J A :

1.Harakatli o`yinlarning umumiy tavsifi, xilma-xilligi va ularning o`quv jarayonida qo`llanilishi

2.Jismoniy tarbiya darslarida milliy harakatli o`yinlardan foydalanishning shart-sharoitlari

1. Harakatli o`yinlarning umumiy tavsifi, xilma-xilligi va ularning o`quv jarayonida qo`llanilishi

Tarixiy ma'lumotlarga qaraganda ibtidoiy ovchilar hayotida ovchilik o`yinlari muhim o`rin tutgan. Ba'zi manbalarda ular ovdan oldin o`tkazilishi yozilgan bo`lsa, boshqalarida ovdan so`nggi o`yinlar o`yinlar haqida fikrlar bayon etilgan. Agar bu ma'lumotlarni chuqurroq tahlil etadigan bo`lsak, unda ovchilik o`yinlari ovdan oldin ham, undan so`ng ham o`tkazilgan, deyish mumkin. Ovdan oldingi o`yinlar – avvalda mashq (ovga tayyorgarlikni tekshirish, ovga ruhiy va jismoniy tayyorgarlik) vazifasini o`tagan hamda jiddiy o`ziga hos kichik ibtidoiy odamlar o`ljani osongina qo`lga tushirish, unga yaqinlashishni o`rganishgan, buning uchun niqob kiyib, hayvon qiyofasiga tushishni, uning yurish-turishlari va tovush chiqarishlarini mashq qilishgan. Aynan ana shunday o`yinlar jarayonida yoshlarni ham ov qilishga o`rgatishgan. Shu boisdan ham u o`ziga xos maktab vazifasini o`tab, bir tomondan, ovchilar mahoratini o`stirishga yordam bergan bo`lsa, ikkinchi tomondan esa, ularda taqlid san'atini shakllantirgan va rivojlantirgan.

Ovdan so`ngi o`yinlar ov muvoffaqiyatli tugagandagina uyushtirilgan deb tahlil qilish mumkin. Chunki obdon o`lja bilan qaytish, bu ziyofat, hursandchilik qilishga, butun jamoaning bayram qilishiga imkon yaratgan.

O`rta Osiyo territoriyasida ibtidoiy odamlar hayotida ham ovchilik o`yinlari bo`lgan degan tahminiy isbotni biz paleolit davri Boysun tog`idagi Teshiktosh g`oridan bundan yuz ming burungi pespertol (o`rta paleolit) odam suyagini topilishi, Samarqandagi Omonko`ton qishlog`idagi gordan topilgan tosh qurollar. Surhandaryoning Zarko`t kamarida olvon rangdagi suratlar. Ho`jakent qishlog`idagi toshlarga chizilgan kiyik va ho`kiz tasviri va boshqa ko`pgina arheologik topilmalar va ulardagi tasviriy san'atga oid elementlar, bu raqs o`yinlarining, shu jumladan bolalar folklor o`yinlarining eng sodda shahobchalarga ega ekanligidan dalolat beribgina qolmay, balki uning tug`ilishi bosqichlarini aniqlashga ham yordam beradi. Mazkur suratlarda ibtidoiy kishilarning qadimgi ovchiligi, hayvonat va tabiiy borliq bilan bog`liq rituallar aks etib, ov vaqtida

janivorlar terisidan niqob qilib yurishlari, bir tomondan ov jarayonida yovvoyi hayvonlarni hurkitib yubormaslikni ko`zlasa, ikkinchi jihatdan, ularning tushuncha va e'tiqodlarini etnografik hamda urf-odatlarini, qadriyatlarining ham ifoda etadi. Farg`onaning Saymalitosh tog`i g`orlariga chizilgan rasmlar (Eramizdan oldingi II-I asrlar) hayvon terisini yopinib, o`yinga tushayotgan ishkor marosimlaridan dalolat beradi. Hayvonlar to`dasiga yaqinlashish uchun ibtidoiy odam hayvon yoki qushlarga aynan taqlid qilish, buning uchun esa ularning o`ziga hos xususiyatlarini, yurish-turishlarini, o`tlashlarini, bir-birlari bilan olishishlarini, hurkib qochishlarini, hatto tovushlarini ham o`rganishga to`g`ri kelardi. Nihoyat, yovvoyi hayvonlarni ov qilish shart-sharoiti odamning chaqqon va abjir, jasur va toliqmas bo`lishini, buning uchun doim tinimsiz shug`ullana borishini talab qilardi. Bularning hammasini o`z navbatida ibtidoiy odamda jismoniy - ritmik harakatning fe'li yoki tabiat hodisalariga taqmod qiluvchi pantomim harakat va o`yinlarning, qahramonlik raqslarining tug`ilishiga olib kelar edi. Tog` qoyalari va g`orlarda chizilgan suratlardagi o`yin tasviri mazmun-ma'no, va shakl-shamoyil jihatdan turlariga xarakterga ega. Ayrimlari ov va mehnat jarayonini, ba'zilar esa tabiat stihiyalariga taqlid shaklida, boshqalari jangovorlikni, afsungarlikni, imo-ishora va pantomima sa'natini eslatadi. Dastlabki paytlarda shavqinli betartib o`yinlar bora-bora musiqaviy ohang pantomim hamda plastik harakatlar orqali amalga oshirila boshlangan keyingi davrlarda, bunday etnografik talqindagi o`yinlar turli shakllarga ko`chib "Ayiqlik o`yini", "Dev o`yini", "Maymun o`yini", so`ngra "Pishiqlik o`yini", "Otlash o`yini", "YUmron qoziqlik o`yini", "Echki o`yini", "Bo`ri o`yini", "Kaltak o`yini", "Burgut o`yini", "It o`yini (irrilatar o`yini)", "Quyov o`yini", "Tulki o`yini", "Jak-jaku o`yini" kabi ko`pgina o`yinlar, pantomimalari avloddan-avlodga o`tib suyak surib kelayotgani ma'lum. Ular bevosita, yohud bilvosita bolalar folklor o`yinlariga aloqadordir. Shu tariqa "o`yin" so`zi turkiy xalqarining o`ynamoqlik so`zi bilan bog`liqlik holda (uy, aql, hikmat ma'nolarni beradi). Aql faqimni, harakat va imo-ishoralar vositasida ifoda etmoqlik esa o`yinlarning dunyoga kelishida muhimdir.

O`zbek an`anaviy bolalar folklor o`yinlarining mavzu qamrovi, ijro uslublari juda keng. Ijtimoiy hayot, kishilar munosabatlarining biron bir jabhasi yo`qki, ular o`yinlar nazariga tushmagan bo`lsin. Xalqimizning dehqonchilik, chorvachilik, bog`dorchilik, polizchilik, madaniyati deysizmi, kasb-hunar va ilim-bilim sohasi deysizmi, falsafiy, estetik, ahloqiy yohud ta`lim-tarbiya, ahloq-odob bobidagi qarashlari deysizmi-barchasi an`anaviy o`yinlarga mavzudir. Xususan, o`zbek bolalar folklor o`yinlari boshdan oyoq ma`naviy, ma`rifiy, ahloqiy tushunchalar bilan yo`g`rilgan. Xalqimizning ming-ming yillarda bosib o`tgan tarixiy yo`lida, tajriba-sinovlardan qayta-qayta o`tib, yahlit va mukammal holga kelib, bizgaga etib kelgan bolalar folklor o`yinlarning mazmuni yo`nalishiga qarab quyidagiga turlarga bo`lish mumkin.

1. Mavsumiy bolalar folklor o`yinlari: ilk bahor, yoz, qish mavsumlarida o`ynaladigan folklor o`yinlar.

2. Marosim bolalar folklor o`yinlari: rasm-rusumlar, odatlar, marosimlar, an`anaviy bayramlarda o`ynaladigan o`yinlar.

3. Mehnat bilan bog`liq bolalar folklor o`yinlari: “Erni tobigi keltirish, haydash”, “Ekin ekish”, “Qovun-qovun”, “O`rik qoqish”, “Qovun sayli”, “YAnchiq”, “Hush-hush”, “CHurey-churey”, “Sigr sog`di”, “Tuya qaytarish”, “Ot sug`arish” va boshqalar.

4. Oilaviy-maishiy bolalar folklor o`yinlari: “Mehmon-mehmon”, “Kelin tushirish”, “Kelin-kuyov”, “Ona bola”, “Ovqat pishirish”, “Uy jihozlash”, “Qo`g`irchoq o`yini”, “Non yopish”, “Er-hotin”, “Alla-alla”, “Beshik bezash”, “Beshikka belash” va boshqalar.

5. Jismoniy harakatli bolalar folklor o`yinlari: “Quvlashmachoq”, “Kes-kes”, “Ko`rpa yopildi”, “Ziyrak”, “G`oz-g`oz”, “Koptokni quvib et”, “Olar soka”, “Oq suyak”, “To`p-tosh”, “Sinish”, “CHiqildoi”, “CHopish”, “Zuv-zuv”, “Oq terakmi-ko`k terak”, “Eshak mindi”, “Lanka”, “Ot o`yini”, “Qiz quvdi” va boshqalar.

6. Mantiqiy bolalar folklor o`yinlari: tez aytishlar, topishmoqni topish o`yinlari, sanimoqlar, aytishuvlar, savol javoblar, o`ylab toplar, xotirani tiklashlar, chamalashlar va boshqalar.

7. Hayvonlar va tabiat hodisalari bilan bog`liq bolalar folklor o`yinlari.
8. Ermak bolalar folklor o`yinlari.
9. Musiqa o`yinlari.

Xalq o`yinlari, jumladan bolalar folklor o`yinlari, eng qadim vaqtlarda boshlab xalq hayoti tarzini, ma`naviy-ma`rifiy, jismoniy tayyorgarligini, estetik dunyoqarashini mujassamlashtirgan holda shu kunimizga qadar o`sib, mazmun maqsadiga ko`ra teranlashib bizga etib kelgandir. Boshqa san`at turlaridan farqligi o`laroq o`yinlarda xalq ruhiyati, psixologiyasi, koloriti, yosh avlod tarbiyasiga bo`lgan munosabatida yorqin aks etadi.

Tarixiy ma`nbalarga qaraganda, kechki paleolit davrida (tahminan miloddan 40-41 ming yil ilgari) er yuzining shimoliy qismida Totemga oid "Ayiqlar bayramlari" bo`lgan. Totem – ayiqqa bag`ishlangan afsonalardan bu bayram haqida ba`zi ma`lumotlarni topish mumkin (ularning birida ayiq odamlarni ofatdan saqlab qoladi, buning evaziga qobilining eng go`zal qizini ayiqqa turmushga berishadi. Ular o`rtasidagi to`y tasviridagi "Ayiqlar bayramiga" oid ba`zi elementlarini bilsa bo`ladi). Shuni eslab o`tish kerakki, "Ayiqlar bayramlari variantlari va elementlari Sibir xalqlarining ba`zilarida XX asr boshlarida ham saqlangan va bunday bayramlarda ayiq obrazidagi kishi bosh qahramon bo`lib, u ayiq xarakterini qilib, raqsga tushib yurgan. O`rta Osiyoda esa "Ayiqlar o`yini" (pantomimik raqs sifatida) keyingi vaqtlarga yetib kelgan. Hatto hozirgi kunda ham O`zbekiston Respublikasi hududida va shuningdek Turkiya, Hindiston, Kavkaz kabi joylarda ko`chalarda ayiqlar o`ynatib yurgan odamni ya`ni ayiqlarchini ko`rish mumkin.

2.Jismoniy tarbiya darslarida milliy harakatli o'yinlardan foydalanishning shart-sharoitlari

Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiya darsining asosi hisoblanadi. Shuning uchun maktab dasturida o'yinlar boshqa materiallarga nisbatan ko'proq o'rin oladi. Buning sababi shuki, dasturga kiritilgan har hil jismoniy mashqlarni bolalar turli o'yinlar vositasida osonroq idrok qiladilar va o'zlashtiradilar. O'yin- inson faoliyatining ko'rinishlaridan biridir. Murakkab va qiziqarli hodisa sifatida u turli kasbdagi kishilar diqqatini jalb etadi.

Bugungi kunda olimlarning tadqiqotlarida o'yinning o'ziga hosligi, uning jamiyat hayoti va alohida shaxs hayotida, insonning madaniyatida tutgan o'rnini va ahamiyati ko'rib chiqilgan. O'zbek xalq o'yinlarining xususiyatlari va hilma-hilligi masalalari ustida chuqur izlanish olib borgan olimlar: D.B.Elkonin, O.Safarov, R.Mavlonova, O.Hasanboeva va boshqalar o'yinning qadrini, shartlilikini, uning ijtimoiy hulqni shakllantirishdagi, kishining jamiyatdagi o'z o'rnini belgilab olishdagi, uning muomala paytidagi xatti-harakatlarni maromga keltira olish ahamiyatini ta'kidlaydilar.

O'yin kattalar hayotida muayyan o'rin tutarkan, u bolalar uchun muhim ahamiyatga egadir. O'zbek xalq o'yinlaridan "CHir aylanma", "Ro'mol tashlash", "Quzi" "Zag'izg'on", "Topar bo'lsang, topa qol", "To'qilgan ro'mol" kabilar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. O'zbek xalq o'yinlari - inson o'zligining namoyon bo'lishi, uning takomillashuv usulidir. Ishlab chiqiladigan o'yin nazariyasi pedagogika uchun ham ahamiyatlidir. Shu jihatdan olganda boshlang'ich sinflarning jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar didaktik topshiriqlarni bajarishganlarida harakat texnikasini mukammallashtirish bilan birga, o'yindagi syujetlar orqali ahloqiy fazilatlarni o'zlarida kamol toptirishadi.

5-6- sinflarda harakatli o'yinlarni asosan darsning asosiy va yakunlovchi qismida o'tkazish tavsiya etiladi, chunki dasturda darsning kirish qismida saf mashqlarini o'tkazish belgilangan.

O`yinlarda yugirish, sakrash, uloqtirish yoki irg`itish kabi harakatlar bajarilishiga alohida e`tibor berish lozim. Bu yoshdagi bolalar bilan asosan oddiy va o`rtacha murakkablikdagi o`yinlar o`tkaziladi. Agar bolalar etarli darajada tayyorlangan bo`lsa, yanada murakkabroq, ya`ni jamoalarga bo`linib ijro etiladigan (“Nimaning pati”, “Topar bo`lsang, topa qol” va boshqalar) o`yinlarni ham o`tkazish mumkin. Boshlang`ich sinf o`quvchilarida bu o`yinlar orqali ahloqiy fazilatlarni singdirishga zamin yaratilib, ularda mas`uliyat hissi paydo qilinadi. Bu hol butun jamoaning, o`yinda ishtirok etayotgan barcha ishtirokchilarning mas`uliyatini orttiradi. Masalan, ularga yugurib kelib uzunlikka sakrashni o`rgatish bo`yicha alohida mashg`ulot o`tkazilsa, o`qituvchi qo`ygan vazifa amalga oshmay qolishi mumkin. Chunki mashqni tushuntirish, amalda ko`rsatish, bajarish va qanday bajarilganini aniqlash, hatolarni tuzatish va hokazolar bolalar uchun zerikarli bo`ladi.

Milliy xalq o`yinlari esa o`z syujetiga ko`ra ta`sirchan va jamoali bo`lganligi uchun etarli darajada chaqqonlik, hozirjavoblik, farosatlilik va jismoniy tayorgarlikni talab qiladi va ayni vaqtda bu xususiyatlarni takomillashtiradi.

Jismoniy tarbiya darslari ko`pincha turli o`yinlardan iborat bo`ladi va ularga gimnastika hamda sport o`yinlarining asosiy turlari - basketbol, voleybol va boshqalar ham kiritiladi.

O`qituvchi harakatli milliy o`yinlar yordamida jismoniy mashg`ulotlarni qiziqarli o`tkazadi va 5-7 sinf o`quvchilarida turli harakat ko`nikmalarini hosil qilishga muvaffaq bo`ladi. O`quvchilar harakatli o`yinlarda qatnashganlarida ularning harakatlari faollashib, tartibli va aniqroq bo`lib boradi.

Agar o`qituvchi o`z oldiga o`quvchilarda biror turi bo`yicha harakat ko`nikmalarini hosil qilish vazifasini qo`ysa, ayrim darslar shu vazifani bajarishda yordam beradigan o`yinlardan iborat bo`lishi mumkin. Shuni ham nazarda tutish kerakki, o`yin darslarini o`tkazish o`quvchilardan ayrim o`yin harakatlari ko`nikmalariga ega bo`lishni talab qiladi. O`yin darslarini har o`quv choragining oxirgi o`n kunliklarida o`tkazish maqsadga muvofiqdir. Chunki shunda o`qituvchiga bolalar qanday harakat ko`nikmalarini egallaganini

aniqlash imkonini beradi.

O`qituvchi harakatli o`yinlarni o`tkazishda 5-7 sinf o`quvchilarining yosh xususiyatlari ularning organizmi tezroq o`sishi bilan ifodalanishini unutmasligi va shuning uchun darslarda o`tkaziladigan mashg`ulotlar vaqtida uyushtiriladigan o`yinlarni asta-sekin murakkablashtirib, maqsadga muvofiqlashtirib berishi lozim.

O`yin jarayonida mazkur yoshdagi o`quvchilar haddan tashqari og`ir jismoniy harakat qilmasligi va o`qituvchi ularning har biriga tegishli munosabatda bo`lishi zarur.

5-7 sinflarda foydalaniladigan harakatli o`yinlar hajmi ta`lim-tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqadi. Mazkur sinflarda o`tkaziladigan harakatli o`yinlar tashkiliy jihatdan ham, harakatlarning jihatidan ham, sermazmun bo`ladi. Darsning asosiy qismida o`quvchilarni birona murakkab sport o`yinini o`rganishga tayyorlash uchun darsning tayorgarlik qismiga ba`zi o`yinlarni kiritish mumkin.

Ishlab chiqilgan metodikaga asosan harakatli o`yinlardan foydalaniladigan darslar chorak oxirida, kanikul oldidan tekshirish normativlariga baho qo`yilganidan keyin o`tkaziladi. Darsning puhtar oq bo`lishiga erishish, shuningdek, orttirilgan ko`nikmalarni mustahkamlash va o`quvchilarga beriladigan nagruzkani oshirish maqsadida o`yinlardan darsning asosiy qismi so`ngida foydalanish mumkin.

O`quv dasturlarining talablari o`smir yoshdagi o`quvchilar oldiga muayyan maqsad va vazifalarni qo`yadi. Bunday sharoitda harakatli o`yinlarning jismoniy tarbiya darslarida va jismoniy tarbiya bo`yicha o`tkaziladigan boshqa mashg`ulotlarda yetakchi o`rin olishi tabiiydir. Garchi harakatli o`yinlar mashg`ulotlarga kiritilsa ham, bunda sportning har hil turlari bo`yicha orttirilgan harakat ko`nikmalarini takomillashtirish va mustahkamlash nazarda tutiladi. Demak, o`yinni o`tkazish jarayonida o`yin harakatlarining bajarilishini alohida e`tibor bilan kuzatishi lozim. O`z-o`zidan ayonki, darsga kiritiladigan o`yinlar harakatlarning u yoki bu elementlarini o`zlashtirishga yordam beradigan mashqlardan iborat bo`lishi kerak.

Agar darsning asosiy qismiga sport o`yinlaridan birortasi kiritilgan bo`lsa, uning kirish qismida o`zining ayrim harakatlari bilan mana shu o`yinning taktikasiga mos keladigan harakatli o`yinlardan bittasini o`tkazish juda foydalidir.

Darsning yakunlovchi qismida o`tkaziladigan harakatli o`yinlarning vazifasi yaxshi dam olish va kayfiyatni yaxshilash uchun muskullarga zo`r berishni kamaytirish, nafas olish organlari va qon aylanishini birmuncha tinchlantirishdan iboratdir. "O`ylab top", "Man qilingan harakat" singari o`yinlar, diqqatni sinash uchun o`tkaziladigan mashqlar darsning yakunlovchi qismidagi vazifalarni amalga oshirishda yordam beradi

Boshlang`ich sinflarda yaxshi tanlangan o`yin ta`lim va tarbiya muvaffaqiyatining muhim shartidir. O`yinni o`tkazishga tayyorlanishda o`yinga qatnashuvchilarning tarkibini, yosh xususiyatlarini, shuningdek, jismoniy tayyorgarliklarini hisobga olib, darsning asosiy vazifalarini belgilashi zarur

O`qituvchi o`yinni tanlashda mashg`ulot qanday shaklda o`tkazilishini (dars tarzida o`tkazilsa, o`yin uning birinchi, ikkinchi yoki yakunlovchi qismida, tanaffus vaqtida va hokazolarda o`tkazilishini) bilishi kerak. O`yin o`tkaziladigan joy, ob-havo va harorat hisobga olinishi kerak. Agar o`yin qishda o`tkaziladigan bo`lsa, o`quvchilarni faollashtiradigan va jismoniy nagruzkani bir tekisda taqsimlaydigan serharakatroq o`yinlar tanlanishi kerak.

O`yinni o`tkazishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga e`tiborni qaratish lozim:

- avvalo kerakli sport anjomlari, asbob-uskunalar, masalan, diametri 8 sm arqondan, jundan, lentadan, rezinadan yasalgan koptokchalar (rezina koptokchalar yuqori haroratda tarangligini yo`qotmasligi uchun salqin joyda saqlanadi); voleybol va basketbol to`plari, irg`itish uchun uzunligi 1 m uzunlikdagi sport tayoqlari, arqon, belbog`lar, bayroqchalar, kigizlar, tahtachalar, bolg`a, aptechka va boshqalar, ko`z og`rig`i kasalidan saqlanish uchun har bir o`quvchining ko`z boylagichi bo`lishi kerak;

- o`yin o`tkaziladigan maydoncha tekis bo`lishi, tikan, toshlar, shisha siniqlari va boshqa keraksiz narsalardan tozalanib, doimo toza tutilishi lozim;

- mashg'ulot o'tkazilayotgan paytda maydonchada begona kishilar bo'lmasligi kerak. Chunki ular bolalarning hayolini bo'ladilar va ularni o'yindan chalg'itib, ortiqcha harakatlar qilishga majbur etadilar;

- maydonchani asbob-uskunalar bilan ta'minlash, bundan tashqari, u erdagi tabiiy buyum va narsalardan ham foydalanish zarur. Shu bilan bir qatorda o'yinlarni o'tkazishda quyidagi gigiena qoidalariga rioya qilinishi lozim:

a) o'yin paytida kiyiladigan kiyim harakatlarni qiyinlashtirmaydigan, yengil bo'lishi kerak;

b) yozda o'yindan so'ng cho'milish kerak;

v) o'yin boshlanishidan oldin maydonchaga suv sepilishi lozim.

O'qituvchi asbob-uskunalarni tarqatish va o'rnatish, o'yin qoidalarining bajarilishini kuzatish va natijalarni hisobga olib borish uchun o'ziga yordamchilar tanlab olishi mumkin. Yordamchi - o'yinning bo'lajak tashkilotchisidir. Yordamchi o'yin ishtirokchilariga holisona munosabatda bo'lishi kerak. Keng joylarda o'ynaladigan o'yinlarni o'tkazishda shu o'yinlar bo'yicha tajriba orttirgan o'quvchilarning o'qituvchiga yordamchi bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Sog'ligi yaxshi bo'lmagan va jismoniy tarbiya darsidan vaqtincha ozod etilgan o'quvchilarni o'yinda kuchi etgan qatnashtirish uchun ham yordamchi qilib tayinlash mumkin. Ba'zan intizomsizroq yoki haddan tashqari faol bolalarning hulqini yaxshilash maqsadida ularni ham o'qituvchiga yordamchi qilib tayinlanadi.

O'yinni bolalar charchashini kutmasdan, harakatlar ularga qanchalik ta'sir etayotganiga qarab tamomlash lozim. O'yinning qancha vaqt davom etishi ishtirokchilarning soniga va yoshiga, o'yinning xarakteri va sur'atiga, texnik uskunalarining miqdoriga, ob-havo va sharoiti va hokazolarga bog'liq bo'ladi.

O'ynovchilarning jo'shqin holatlariga qarab o'yinni tartibga solish va boshqarish, uning maqsadini, qoidalarining ma'noci va ahamiyatini bilish kerak. O'quvchilarning o'yin qoidalariga rioya qilishi doimo o'qituvchining diqqat markazida bo'lishi lozim. Chunki o'yin qoidalariga rioya qilish katta tarbiyaviy ahamiyatga molikdir. O'qituvchi odilona hakamlik namunasini ko'rsatishi, o'ynovchilarning hatolarini shoshilmasdan va mulohazakorlik bilan qayd qilib

borishi va har bir o'yinchini umumiy qoidalarga bo'ysunishga majbur qilishi kerak. O'yinda ayniqsa, guruhli o'yinlarda sharoitning barcha ishtirokchilar uchun bir hil bo'lishini sezgirlik bilan kuzatib borish zarur. Har bir bolaga o'yindagi bosh rolda o'z uquvi va bilimlarini aniqlash imkonini berish maqsadida onaboshilarning almashinishi belgilab qo'yish tavsiya etiladi. O'yin muvaffaqiyatli o'tishining eng muhim sharti- intizom va unga qat'iy amal qilinishidir.

Harakatli o'yinni o'rgatish va bu jarayonda o'quvchilar o'zlarini qanday tutishlari ko'proq jismoniy tarbiya o'qituvchisiga bog'liqdir. O'yin shartli ishora (buyurish, hushtak yoki qarsak chalish, qo'l yoki bayroqchani silkitish) bilan boshlanadi. O'qituvchi barcha ishtirokchilar o'yin mazmunini tushunib olganiga va qulayroq erga joylashib olganiga qanoat hosil qilgandan keyin ishora qiladi. «SHartli chegaralar oldindan belgilab qo'yilishi, o'yin uchun zarur qo'llanmalar esa o'yin qoidalariga muvofiq bo'lib berilgan va joy- joyiga qo'yilgan bo'lishi lozim. Rahbar o'yin borishini va o'ynovchilarning harakatlarini diqqat bilan kuzatadi hamda boshqarib boradi». Bundan tashqari o'yin davomida ayrim qoida va usullarni qo'shimcha ravishda tushuntiradi. Tuzatish, tanbeh va mulohazalarni o'yinning borishiga halaqit bermaydigan yoki uni to'htatib qo'ymaydigan yo'sinda aytish lozim. Agar o'yinchilarning ko'pchiligi bir hil hatoga yo'l qo'yayotgan bo'lsa, tegishli yo'l- yo'riq berish yoki o'yin qoidalari qanday bajarilishini ko'rsatish uchun o'yinni to'htatish mumkin. Lekin uni baqirish yoki keskin ishora bilan to'htatish yaramaydi. O'qituvchi bolalarni o'yin qoidalarini ongli va aniq bajarishga odatlantirishi kerak. Bu odat ularni intizomga o'rgatishda katta ahamiyatga ega bo'lib, bolalarda o'z burchini sezish va o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlik hissini tarbiyalash, o'zini tuta bilish va matonatlilikni o'stirishda yordam beradi.

O'qituvchining vazifasi - o'quvchilardan o'yin qoidalarini aniq bajarishni talab qilishdir. O'ynovchilar yo'l qo'yadigan hatolar va qo'polliklarning oldini olishga alohida ahamiyat bilan qarash lozim. Qo'pollik qilgan o'yinchini albatta jazolash kerak. Bunday hollarda ba'zi ta'sir ko'rsatish choralarini qo'llash, ya'ni

vaqtincha o`yindan chiqarib yuborish, jarima ochkolari berish mumkin.

O`yinga rahbarlik qilishda o`quvchilarni faqat erishiladigan natijalarga qiziqtirish bilan cheklanmaslik, balki ularda o`yin jarayonining o`zidan zavq-shavq hosil qilishga, lazzatlanish hissini vujudga keltirishga ham jiddiy e`tibor berish lozim.

Ayniqsa, uncha faollik ko`rsatmaydigan o`yinchilarning tashabbusini qo`llab-quvvatlash, rag`batlantirish va bu bilan ularda o`z kuchlariga ishonch hosil qilish tavsiya etiladi.

O`ynovchilar o`rtasida o`rtoqlarcha, to`g`ri munosabat o`rnatishga harakat qilish, g`oliblarning kekkayib ketishlari va yutqazganlarning o`yinidan sovishlariga yo`l qo`ymaslik lozim.

O`yindagi intizomlilik o`quvchi o`yinning barcha tartib-qoidalarini, o`z zimmasiga yuklangan hamma vazifalarni ongli va vijdonan bajarishini bildiradi. Bunday o`yinchi maqsadga erishish uchun o`z jamoasi bilan birgalikda harakat qiladi.

Ongli intizom o`yinni yaxshiroq o`zlashtirishga, o`yinchilar kayfiyatining yaxshilanishiga yordam beradi. Buning natijasida mashg`ulotlar qiziqarli va samarali o`tadi.

O`quvchilarni o`yinda o`z xatti – harakatlariga tanqidiy munosabatda bo`lish, bir-birlariga beg`araz yordam berish ruhida tarbiyalash bilan ana shunday intizomga erishish mumkin. Ba`zan o`qituvchi o`yinni mantiqan to`g`ri va aniq tushuntirib bera olmagan sababli, o`yin intizomi buziladi. O`quvchilar o`yin mazmunini etarli darajada anglab olmagan, tushunmagani uchun ham qoidalarni buzadilar, o`zaro bahslashadilar. O`yinda har-hil hatoliklarga yo`l qo`yadilar va bir-birlariga qo`pollik qiladilar. Rahbar bu hatolarni o`quvchilarga yana bir marta o`yinni tushutirish bilan osongina tuzatishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Abdumalikov R.A., Alibekov Sh., Norqulov Sh. Xalq milliy o`yinlari mazmunida ma`naviyat masalalari. T., 1995. 9-bet.
2. Ahmatov M. «O`zbekiston Respublikasining sport muassasalari, inshootlari va boshqa jismoniy tarbiya va sport ob`ektlarining xarakteristikasi» ma`lumotlar bazasi, O`zbekiston Respublikasi Davlat patent idorasi 5 (43), 2003, 182-bet.
3. Ahmatov M. Umumta`lim maktablari o`quvchilarining «Umid nihollari» sport musobaqalarining yangi tashkiliy asoslari. «Xalq ta`limi», 2004 yil, № 1, 4-11-b.
4. Salamov R.S. Sport mashg`ulotining nazariy asoslari. T., 2005 y. 238-b.